

Marx: A tőke III. kötete

Szikra

„Marx elméletének legmélyebb, minden irányú és legrészletesebb igazolása és alkalmazása — mondja Lenin — Marx gazdasági tanítása.“

Ez a lenini megállapítás természetesen vonatkozik a „Tőke“ III. kötetére, „a tőkés termelés összefolyamatának“, vizsgálatára is. Marx a polgári közgazdászoktól eltérően nem a felszínen mutatkozó jelenségekből indult ki nagy munkájában, hanem — és ez egyik legfontosabb érdeme — az értéktöbbletben általánosítja a profit, kamat és földjáradék mindaddig külön-külön tárgyalt formáit s a legáltalánosabbtól, legegyszerűbttől halad azok felé a bonyolultabb formák felé, amelyekben a gazdasági viszonyok a konkurrencia hatására jelentkeznek, de amelyek most már mind logikailag, mind történetileg könnyen levezethetők és megérthetők. Ilymódon a mű első két kötete — „A tőke termelési folyamata“ és „A tőke forgalmi folyamata“ — az értéktöbbletet csak annyiban és csak addig tárgyalja, ameddig az első elsajátítója, az ipari tőkés kezében van. Azzal, hogy miként oszlik meg a munkából kisajtolt értéktöbblet a tőkésék különböző csoportjai között, a III. kötet foglalkozik. „Az értéktöbblet megoszlása azután, hogy átment az első két kötetben kimutatott folyamatokon — ez az a vörös fonal, amely az egész III. kötetben végig húzódik“ — írja Engels egy ismertetésében.

A tőkés elképzelése szerint nyeresége nem a munkából, hanem a tőkéből, nemcsak annak munkára kiadott részéből, hanem az osztókéből származik. Ilymódon az értéktöbblet a profit formáját ölti. Mennyiségi különbség a kettő között itt még nincs. De a profitráta erősen különbözik az értéktöbbletrátától. Az értéktöbblet rátáját, azaz a munka kizsákmányolásának fokát egyenlőnek feltételezve, a profitráta a különböző termelési ágakban különböző. A tőkék közti konkurrencia a különböző profitrátákat átlagprofitrátvá egyenlíti ki. Az egyes árukat nem értékükön, hanem termelési árakon — a ráfordított tőke és az átlagprofit összege — adják el, de valamennyi áru értékének összege egyenlő az árak összegével. A tőkés társadalomban, amelyet a termelés anarchiája jellemez, az értéktörvény ezen a módon, átlagos társadalmi törvényszerűségként érvényesül, úgy, hogy a különböző irányú eltérések kiegyenlítik egymást.

A munka termelőerejének növekedése következtében a tőkén belül a változó, munkabérre fordított rész az állandó részhez képest viszonylag csökken. Minthogy csak a változó tőke hoz értéktöbbletet, ez azzal jár, hogy a profitráta — az osztóke után számított értéktöbbletráta — süllyedő tendenciát mutat.

Ezekután tér át Marx a termelőtőkéről a kereskedelmi tőke, majd a hitel- és az uzoratóke szerepére. A tőkének ezekről az „úgszólván özönvíz előtti“ alakjairól, a kereskedelmi tőkéről és uzoratókéről kimutatja, hogy logikailag szükségszerű feltételei az ipari tőke kialakulásának, de önmagukban nem elegendő feltételek a régi termelési mód szétbomlasztásához, a tőkés termelés létrejöttéhez.

De a legfontosabb a III. kötetben — a legfontosabb mind Lenin megítélése szerint, mind szocialista fejlődésünk mai kérdései szempontjából — a földjáradék elmélete. Marx kifejti, hogy mivel a földterület korlátozott, a mezőgazdasági termékek iránti kereslet viszont egyre nő, s mivel a föld a tőkés országokban magántulajdonban van, a termékek árát nem az átlagos, hanem a legrosszabb előállítási feltételek határozzák meg. Ennek következtében a jobb talajfajtákon befektetett tőkék különbözeti járadékot hoznak. A III. kötet idevonatkozó részéből világosan kitűnik, hogy téves az a ricardói tétel, amely szerint csak a jobb földekről térnek át fokozatosan egyre rosszabb minőségű földek megművelésére, hogy ellenkezőleg, a föld minőségét meghatározó tényezők, termékenység, fekvés, a fejlődés következtében megváltoznak.

Helytelen tehát a polgári közgazdászok által hirdetett „csökkenő földhozadék törvénye“ is, amely szerint az egyazon földön befektetett tőke egyre kisebb profitot biztosít. Ezzel az állítólagos törvénnyel, írja Lenin, „a kapitalizmus fogyatékoságait, korlátozottságait és ellentmondásait a természetre hárítják.“

A mezőgazdaság lassúbb fejlődése következtében a tőke szerves összetétele a termelés e területén alacsonyabb, a változó tőke aránya nagyobb s ezért a profitráta itt magasabb. A föld monopóliuma azonban megakadályozza hogy ez a magas profitráta résztvegyen az átlagprofitráta kiegyenlítődési folyamatában, a mezőgazdasági termék tehát monopóliáron kerül, abszolút földjárdékot hoz. Az abszolút földjárdék akadály a konkurrencia szabad érvényesülésének a mezőgazdaságban, ezért eltörlése egyes burzsoá közgazdászoknak is követelése volt.

Rendkívül fontosak Marxnak a földjárdék keletkezéséről és történelmi fejlődéséről írott megállapításai. Rávilágít, hogy miért szükségszerű a kapitalizmusban a parasztság rétegződése és a paraszti kistulajdon pusztulása, s hogy a föld magántulajdona ellentétben áll az ésszerű mezőgazdasággal, a föld normális társadalmi felhasználásával, amelyet csak a társult termelők valósíthatnak meg.

Mint ismeretes, Marx nem fejezhette be teljesen nagy művét. A „Tőke“ II. és III. kötetét Marx hátrahagyott kézírataiból Engels rendezte sajtó alá. Az anyag rendezésén, számos jegyzeten és pótláson kívül Engels a III. kötetet két fontos tanulmánnyal is kiegészítette. Az első, „Értéktörvény és profitráta“, az egyes polgári kritikusokkal szemben, akik ellentétet akartak felfedezni a „Tőke“ I. és III. kötete között, újabb érvekkel bizonyítja be a marxi értéktörvény helyességét. A második, „A tőzsde“ című, sajnos töredékben maradt tanulmányban Engels, röviddel halála előtt, már a kialakuló imperializmus jelenségeit vizsgálja.

A kötetet — amelynek jelentőségét, eszmei tartalmát e néhány sorban még vázlatosan sem lehet kellőképpen érzékeltetni —, részletes név- és tárgymutató, idézett művek jegyzéke egészíti ki.

A „Tőke“ III. kötetének kiadása nagy eseménye a magyar könyvkiadásnak, és nagy segítség mindazoknak, akik a politikai gazdaságtant tanulmányozzák.

Lisszakai Zoltán

Néphadseregünk harcosai a marxizmus-leninizmus klasszikusait tanulmányozzák